

Dariusz Fuchs

Znaczenie nowelizacji art. 822 k.c. dla ubezpieczeń zbiorowych

Wstęp

Obecny etap zmian prawodawstwa polskiego w zakresie ubezpieczeń gospodarczych¹ objął swym zakresem także przepisy o umowie ubezpieczenia, zawarte w kodeksie cywilnym na podstawie art. 233 ustawy o działalności ubezpieczeniowej (dalej: ustawa ubezpieczeniowa)². Abstrahując od relacji dokonanych zmian w stosunku do katalogu, od dawna postulowanych w literaturze³, niewątpliwie zarówno przed reprezentantami nauki, jak i praktyki stoi zadanie prawidłowej oceny współzależności znowelizowanych i całkowicie nowych (np. art. 824¹) przepisów kodeksu cywilnego⁴, odnoszących się do regulacji źródła powstania stosunku

¹ Tekst jedn.: ustawa o działalności ubezpieczeniowej z dnia 22 maja 2003 r., Dz.U. z 2003 r. Nr 124, poz. 1151; ustawa o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych z dnia 22 maja 2003 r., Dz.U. z 2003 r. Nr 124, poz. 1152; zm.: Dz.U. z 2004 r. Nr 26, poz. 225; ustawa o nadzorze ubezpieczeniowym i emerytalnym oraz Rzeczniku Ubezpieczonych z dnia 22 maja 2003 r., Dz.U. z 2003 r. Nr 124, poz. 1153; ustawa o pośrednictwie ubezpieczeniowym z dnia 22 maja 2003 r., Dz.U. z 2003 r. Nr 124, poz. 1154; zm.: Dz.U. z 2005 r. Nr 48, poz. 447.

² Por. przyp. 1.

³ Co w sposób klarowny przedstawia W.W. M o g i l s k i, oceniając wprowadzane zmiany w zakresie umowy ubezpieczenia, *Zagadnienia umowy ubezpieczenia w nowym ustawodawstwie ubezpieczeniowym*, Prawo Asekuracyjne 2002, nr 1, s. 4 i nast.

⁴ Dz.U. z 1964 r. Nr 16, poz. 93 ze zm.

ubezpieczenia z tymi normami kodeksu cywilnego, które regulują umowę ubezpieczenia w wersji niezmienionej od daty uchwalenia i wprowadzenia w życie kodeksu cywilnego.

Niestety, z perspektywy kilkunastu miesięcy obowiązywania nowelizacji można dostrzec trudności i rodzące się wątpliwości w zakresie oceny wspomnianej relacji. Przykładem takich kontrowersji jest wpływ nowelizacji art. 822 k.c., dotyczącego ubezpieczeń odpowiedzialności cywilnej, na wykładnię i stosowanie art. 806 k.c. w odniesieniu do zakresu podmiotowego, przedmiotowego i czasowego ochrony ubezpieczeniowej, udzielanej przez zakład ubezpieczeń na podstawie zawartej umowy ubezpieczenia zbiorowego odpowiedzialności cywilnej.

1. Znaczenie wypadku ubezpieczeniowego

Należy podkreślić, że fundamentalne znaczenie dla określenia prawidłowej relacji pomiędzy wspomnianymi powyżej normami posiada określenie wypadku ubezpieczeniowego, którym posługuje się ustawodawca tak w art. 806, jak i 822 k.c. W komentarzach do kodeksu cywilnego podkreśla się powszechnie, że wypadek ubezpieczeniowy stanowi *conditio sine qua non* obowiązku spełnienia świadczenia przez zakład ubezpieczeń w ramach zawartej umowy ubezpieczenia⁵. Choć ustawodawca nie podjął się do chwili obecnej wprowadzenia legalnej definicji wypadku ubezpieczeniowego, pomimo zgłaszanych w tym zakresie wniosków *de lege ferenda*⁶, skonstruowano w rodzimej literaturze katalog cech, którymi taki wypadek powinien się odznaczać, zaliczając go przede wszystkim do kategorii zdarzeń losowych⁷. Zarazem widoczna jest niepewność

⁵ Por. L. Ogiegło, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, t. II, Warszawa 2000, s. 437; J. Łopuski, [w:] *Kodeks cywilny z komentarzem*, red. J. Winiarz, t. II, Warszawa 1989, s. 725; H. Ciepła, [w:] G. Bieniek, H. Ciepła, S. Dmowski, J. Gudowski, K. Kołakowski, M. Sychowicz, T. Wiśniewski, C. Żuławska, *Komentarz do kodeksu cywilnego*. Księga trzecia. *Zobowiązania*, t. II, Warszawa 1997, s. 339.

⁶ E. Kowalewski, *O potrzebie zmian w kodeksowej regulacji umowy ubezpieczenia*, [w:] *Zagadnienia prawne transportu i ubezpieczeń. Zeszyt naukowy z okazji nadania tytułu doktora honoris causa Uniwersytetu Szczecińskiego Profesorowi Władysławowi Górskiemu*, Szczecin 1993, s. 94-95.

⁷ J. Kufel, *Umowa ubezpieczenia*, [w:] *Ubezpieczenia gospodarcze*, red. T. Sangowski, Warszawa 1998, s. 123; por. szerzej: D. Fuchs, *Zakres obowiązku prewencji*

takiego wypadku, przyjmując za kryterium datę zawarcia umowy, co oznacza, że jest to zdarzenie przyszłe oraz niepewne co do faktu ziszczenia się w przyszłości⁸. Dodatkowo zwraca się uwagę na korelację wypadku ubezpieczeniowego z czynnikiem subiektywnym, leżącym po stronie uprawnionego do świadczeń, gdyż w przypadku jego zawinienia co do przyczyny powstania zdarzenia losowego, które skądinąd mogłoby zostać uznane za przesłankę odpowiedzialności zakładu ubezpieczeń, nie powoduje to powstania odpowiedzialności zakładu ubezpieczeń, od czego oczywiście dopuszcza się uzasadnione wyjątki, jak chociażby zawarty w art. 833 k.c.⁹

2. Zakres zastosowania normy art. 806 k.c.

W przypadku art. 806 k.c. zasadniczo uzależnia się od zaistnienia wypadku ubezpieczeniowego ważność umowy ubezpieczenia¹⁰. W art. 806 § 1 k.c. zaistnienie wypadku ubezpieczeniowego przed zawarciem umowy albo też brak możliwości jego wystąpienia powoduje nieważność umowy (tzw. nieważność bezwzględna)¹¹. Oczywiście chodzi tutaj o taki wypadek ubezpieczeniowy, którego ziszczenie powoduje, przez wzgląd

w prawie ubezpieczeń gospodarczych. Uwagi na tle art. 826 k.c., Prawo Asekuracyjne 2004, nr 2.

⁸ Por. J. Łopuski, *Kodeks cywilny...*, s. 726; W. Uruszcza, *Umowa ubezpieczenia*, [w:] *Prawo umów w obrocie gospodarczym*, red. S. Włodyka, Warszawa 2000, s. 1055.

⁹ K. Malinowska, [w:] *Prawo o kontraktach w ubezpieczeniach*, red. Z. Brodecki Kraków 2003, s. 149 oraz A. Wąsiewicz, Z.K. Nowakowski, *Prawo ubezpieczeń gospodarczych*, Warszawa-Poznań 1980, s. 44 i nast.

¹⁰ Na temat charakteru związanych z tym rodzajów wadliwości por. Z. Radwański, [w:] *System prawa prywatnego*, t. II, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2002, s. 425 i nast., należy wymienić tutaj także opracowania podręcznikowe, a przede wszystkim F. Zoł, *Zobowiązania w zarysie*, Warszawa 1948, s. 28-29; S. Szer, *Prawo cywilne, Część ogólna*, Warszawa 1955, s. 185-187; S. Grzybowski, *Prawo cywilne, Zarys części ogólnej*, Warszawa 1985, s. 277-283; A. Wolter, *Prawo cywilne, Zarys części ogólnej*, Warszawa 1986, s. 332-340; E. Łętowska, *Podstawy prawa cywilnego*, Warszawa 1993, s. 113-121; Z. Radwański, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 1993, s. 215-220; J. Rajski, *Prawo o kontraktach w obrocie gospodarczym*, Warszawa 1994, s. 41-44; A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne, Zarys części ogólnej*, Warszawa 1999, s. 327-335.

¹¹ Na temat kategoryzacji postaci wadliwości oświadczeń woli także Z. Radwański, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2003, s. 331 i nast.; por. K. Malinowska, [w:] *Prawo o kontraktach w ubezpieczeniach*, red. Z. Brodecki, Kraków 2003, s. 175.

na zakres udzielonej ochrony przez zakład ubezpieczeń, wygaśnięcie obowiązku świadczenia, np. unicestwienie określonego składnika mienia czy całkowite zniszczenie samochodu w przypadku ubezpieczenia autocasco. Tym samym unicestwiony zostaje tzw. przedmiot ubezpieczenia (przedmiot wypadku ubezpieczeniowego)¹² i odpada interes ubezpieczeniowy po stronie ubezpieczającego¹³.

O wyjątku od tej zasady stanowi ustawodawca w 806 § 2 k.c., gdzie uszczegółowił przesłanki objęcia ubezpieczeniem okresu poprzedzającego datę zawarcia umowy, o czym jedynie wzmiankuje w art. 806 § 1 k.c. *in fine*. Zarazem należy zwrócić uwagę, że ustawodawca podaje dwie przesłanki negatywne, z których wystąpienie przynajmniej jednej powoduje, iż wsteczne objęcie ochroną jest z ekonomicznego punktu widzenia nieefektywne, a z prawnego powoduje, że występuje wówczas bezskuteczność takich oświadczeń woli nawet wówczas, gdy strony taką możliwość zgodnie w umowie przewidziały. Moim zdaniem, mamy do czynienia ze złagodzeniem sankcji ustawowej, gdyż umowa ubezpieczenia zachowuje swoją ważność (jeżeli traktujemy ją jako opozycję w stosunku do pojęcia nieważności bezwzględnej), jednakże, gdy zgodnie z zasadą ciężaru dowodu zostaną wzmiankowane przesłanki udowodnione (lub którakolwiek z nich), powoduje to uwolnienie się zakładu ubezpieczeń od odpowiedzialności kontraktowej, wynikającej z faktu wystąpienia wypadku, a określonej szczegółowo w treści kontraktu ubezpieczeniowego (takie będą konsekwencje wywołanej *ex lege* bezskuteczności umowy). Analogicznie, tzn. również przez pryzmat zwolnienia z obowiązku świadczenia składki ubezpieczeniowej, należy ocenić konsekwencje bezskuteczności ochrony dla osoby ubezpieczającego. Tym samym prawodawca w przypadku tzw. ubezpieczenia wstecznego (retrospektywnego) łagodzi sankcję, zmieniając nieważność o charakterze bezwzględnym w bezskuteczność i to obwarowaną zasadniczo koniecznością udowodnienia naruszenia zasady najwyższej lojalności w postaci świadomości co do

¹² Tak słusznie: M. K r a j e w s k i, *Umowa ubezpieczenia. Art. 805-834 KC. Komentarz*, Warszawa 2004, s. 72; M. O r l i c k i, *Umowa ubezpieczenia*, Warszawa 2002, s. 12.

¹³ Cenne szczegóły E. K o w a l e w s k i, *Wprowadzenie do teorii interesu ubezpieczeniowego*, [w:] *Ubezpieczenia w gospodarce rynkowej*, red. A. Wąsiewicz, t. III, Bydgoszcz 1997, s. 73 i nast.; t e n ż e, *Umowa ubezpieczenia*, Bydgoszcz-Toruń 2002, s. 42 oraz 52.

wystąpienia wypadku lub niemożności jego zaistnienia. Konsekwentnie ubezpieczający jest zwolniony wówczas z obowiązku zapłaty składki za okres poprzedzający zawarcie umowy¹⁴. Jednakże w przypadku gdy składka została zapłacona, powinna być zwrócona, chyba że w chwili spełnienia świadczenia ubezpieczający miał pełną świadomość wystąpienia wypadku ubezpieczeniowego, którą to wiedzę nabył w dacie zawarcia umowy ubezpieczenia. Wówczas należałoby zasadnie przyjąć, że posiadał status podmiotu, który w chwili spełnienia świadczenia dysponował wiedzą na temat braku podstawy materialnoprawnej spełnienia świadczenia, wobec czego bezpodstawnie wzbogacony (zakład ubezpieczeń) nie jest zobowiązany do zwrotu, co należy wywieść z art. 411 pkt 1 k.c.¹⁵ Tym samym zakład ubezpieczeń sam podejmuje ewentualną decyzję o zwrocie zapłaconej składki. Jeżeli zakład ubezpieczeń posiada świadomość występowania powyższej przesłanki negatywnej dla udzielenia ochrony ubezpieczeniowej w chwili zawarcia umowy lub udowodnione zostanie, że przy dołożeniu należytej staranności taką wiedzę mógł osiągnąć, wówczas spełnione świadczenie na rzecz uprawnionego z retrospektywnej umowy ubezpieczenia, które zostało wywołane zaistniałym przed zawarciem umowy wypadkiem, należy traktować jako przykład kulancji, który wprawdzie wymaga od wzbogaconego udowodnienia takiego stanu świadomości po stronie zakładu ubezpieczeń, ale zwalnia go od obowiązku zwrotu. Jeżeli rozważamy tę kwestię w odniesieniu do drugiej przesłanki, tzn. odpadnięcia możliwości wystąpienia wypadku w okresie objętym ochroną, ale sprzed zawarcia umowy, wówczas mamy w efekcie sytuację niemożności spełnienia świadczenia przez zakład ubezpieczeń, gdyż takowe uwarunkowane jest zaistnieniem wypadku ubezpieczeniowego. Tym samym nie powstanie zagadnienie wypłaty świadczenia przez zakład ubezpieczeń, co w efekcie uniemożliwia praktyczne zastosowanie w tym przypadku instytucji kulancji. Jeżeli ubezpieczający zapłacił składkę za okres sprzed daty zawarcia umowy, to wszystko zależy od subiektywnych cech, jakimi odznaczał się przy zawarciu umowy. Jeżeli wiedział lub przy dołożeniu

¹⁴ Por. K. Malinowska, *Prawo o kontraktach...*, s. 175 wraz z cytowaną tam literaturą.

¹⁵ Por. K. Kołakowski, [w:] G. Bieniek, H. Ciepla, S. Dmowski i in., *Komentarz do kodeksu cywilnego*. Księga trzecia. *Zobowiązania*, t. I, Warszawa 1996, s. 170; K. Pietrzykowski, [w:] *Kodeks cywilny, Komentarz*, t. I, Warszawa 1999, s. 912.

należytej staranności mógł się dowiedzieć o odpadnięciu możliwości (i to całkowitym, bo jakkolwiek stopień występującego w tym zakresie ryzyka rozumianego jako niepewność co do faktu wystąpienia wypadku ubezpieczeniowego powoduje, co oczywiste, wyłączenie zastosowania opisywanych przesłanek negatywnych) zaistnienia zdarzenia kwalifikowanego jako wypadek ubezpieczeniowy, wówczas przy świadomości ubezpieczającego zakład ubezpieczeń może odmówić zwrotu ze względu na art. 411 pkt 1 k.c. Przyjmuję, wobec niemożności rozszerzającej wykładni przypadków, jakie ustawodawca wprowadził, uchylających obowiązek zwrotu przy nienależnym świadczeniu, które prowadzi do bezpodstawnego wzbogacenia¹⁶, że w sytuacji gdy strona umowy ubezpieczenia (w tym przypadku reprezentatywna będzie jedynie osoba ubezpieczającego) spełni świadczenie, będąc przekonana, iż wypadek nie zaszedł lub przyczyna jego nie odpadła w dacie zawarcia umowy, chociaż przy dołożeniu należytej staranności posiadałby wiedzę na temat stanu rzeczywistego, wówczas należy przyjąć za uzasadnioną tezę o obowiązku zwrotu składki przez zakład ubezpieczeń.

Takie szczególne sytuacje nie niweczą jednak tezy, że umowa ze względu na subiektywne cechy, jakimi odznacza się którakolwiek ze stron, jest dotknięta wadą.

W przypadku określonym art. 806 § 2 k.c. ochrona ubezpieczeniowa, bo tak należy, moim zdaniem, interpretować sformułowanie ustawowe „objęcie ubezpieczeniem”, jest bezskuteczna w części obejmującej właśnie okres sprzed zawarcia umowy, jeżeli którakolwiek strona umowy wiedziała lub przy spełnieniu należytej staranności mogła się dowiedzieć o fakcie wystąpienia wypadku ubezpieczeniowego bądź o przyczynie jego odpadnięcia¹⁷. Zarazem oczywiście nie oznacza to, że *ipso iure* w pozostałym zakresie umowa ubezpieczenia staje się bezskuteczna.

Powyższe, zasadniczo jednolite, podejście ustawodawcy może budzić wątpliwości, szczególnie w przypadku pełnej świadomości obu stron umowy o zaistnieniu wypadku, czy nie należałoby objąć taki przypadek nieważnością bezwzględną, co obecnie może zostać co najwyżej uznane za wnioszek *de lege ferenda*. Obecnie jako remedium, gdyż wówczas umo-

¹⁶ Por. K. Kołakowski, *Komentarz do kodeksu cywilnego...*, s. 186.

¹⁷ Por. M. Krajewski, *Umowa ubezpieczenia...*, s. 72.

wa zawarta przez strony z pewnością nie posiada cech konstytutywnych umowy ubezpieczenia, ale może zarazem stanowić próbę wyłudzenia odszkodowania, a konieczna będzie w praktyce analiza danego przypadku przez pryzmat art. 83 § 1 k.c., tzn. pozorności, której sankcją jest nieważność, rozumiana tak samo jak w art. 806 § 1 k.c. Nie zmienia to jednocześnie oceny danego stanu jako przypadku nieważności, o którym mowa w art. 58 k.c.¹⁸ Zarazem w praktyce ubezpieczeń gospodarczych może się pojawić, w kontekście oceny skuteczności postanowienia umownego o wstecznej ochronie ubezpieczeniowej, zagadnienie oceny skutków wiedzy ubezpieczonego na temat zaistniałego już wypadku lub braku w tym zakresie wystarczającej jego staranności. Niewątpliwie ubezpieczony nie jest stroną umowy, ale to właśnie jego interesowi ubezpieczeniowemu udziela się ochrony na podstawie kontraktu. Wobec kategorycznego brzmienia art. 806 k.c. należy jednakże przyjąć, że taki stan faktyczny nie będzie miał wpływu na zakres czasowy udzielonej ochrony, chyba że np. zakład ubezpieczeń udowodni działanie pod wpływem podstępnie wywołanego błędu przez ubezpieczonego – osobę trzecią – w umowie ubezpieczenia¹⁹. Podobnie należy ocenić spełnienie przesłanek uzasadniających utratę mocy wstecznej ochrony ubezpieczeniowej w przypadku osoby trzeciej – uprawnionej jedynie do świadczenia od zakładu ubezpieczeń.

Uzależnienie dopuszczalności objęcia ochroną ubezpieczeniową okresu przed datą zawarcia umowy od braku występowania *in casu* którejkolwiek z negatywnych przesłanek, o których mowa w art. 806 § 2 zd. 1 k.c., nie ma zastosowania w przypadku ubezpieczeń zbiorowych.

3. Pojęcie ubezpieczenia zbiorowego

W kodeksie cywilnym nie zawarto definicji ustawowej pojęcia ubezpieczeń zbiorowych, do których odwołuje się ustawodawca, wyłączając zastosowanie przesłanek negatywnych przy wstecznej ochronie ubezpieczenia. Tym samym należy przyjąć, że pojęcie ubezpieczenia zbiorowego ma charakter fundamentalny dla prawidłowego określenia prawnej do-

¹⁸ Por. K. Piasecki, *Kodeks cywilny*, Księga pierwsza, Część ogólna, Kraków 2003, s. 316 i nast.

¹⁹ Por. K. Pietrzykowski, *Kodeks cywilny...*, s. 274-275.

puszczalności objęcia ochroną ubezpieczeniową okresu sprzed zawarcia umowy²⁰. W związku z powyższymi uwagami może wydać się zaskakujące to, że literatura przedmiotu stosunkowo lakonicznie wypowiada się co do samego pojęcia, osiągając przy tym zgodność co do zasadniczej cechy ubezpieczeń zbiorowych, jaką jest wielość dóbr majątkowych lub osobistych, którym zapewnia się ochronę na podstawie syngularnej umowy ubezpieczenia²¹. W tym kontekście zwraca się także uwagę na kryterium interesu ubezpieczeniowego, co nie zmienia istoty powyższego określenia, które podkreśla multiplikację przedmiotów ochrony ubezpieczeniowej, wynikającej z pojedynczej umowy ubezpieczenia²². Zarazem nic nie stoi na przeszkodzie, aby na podstawie takiej umowy ubezpieczyć zarówno dobra różnorodne (np. ubezpieczenie tzw. floty transportowej danego przedsiębiorcy), jak i jednorodne (życie i zdrowie pracowników pracodawcy, na podstawie ubezpieczenia grupowego na życie)²³. Za ubezpieczenie zbiorowe, zdaniem moim, można uznać także takie, w którym w jednej umowie ubezpieczenia występuje wielość osób ubezpieczonych, gdy mamy do czynienia z umową na cudzy rachunek, co w praktyce występuje w przywołanym powyżej przykładzie umowy ubezpieczenia grupowego.

Znaczenie prób kwalifikacji ubezpieczenia zbiorowego w świetle polskiego prawa ubezpieczeń gospodarczych ma fundamentalne znaczenie wobec braku definicji normatywnej, a także istotnego dla zakresu ochrony rozróżnienia ubezpieczeń zbiorowych (w konsekwencji indywidualnych). Należy jednak podkreślić, że samo zaliczenie danego ubezpieczenia do kategorii ubezpieczeń zbiorowych nie powoduje samoistnego rozszerzenia zakresu ochrony ubezpieczeniowej na okres sprzed zawarcia umowy, nawet wówczas gdy spełnione są przesłanki negatywne, o których

²⁰ Por. A. Ta dła, *Umowa ubezpieczenia na życie*, Warszawa 2000, s. 73; A. Wąsiewicz, *Ubezpieczenia w gospodarce rynkowej*, Bydgoszcz 1994, s. 66-67.

²¹ J. Łopuski, *Kodeks cywilny...*, s. 726; L. Ogiegło, *Kodeks cywilny...*, s. 440; E. Kowalewski, *Prawo ubezpieczeń gospodarczych*, Bydgoszcz-Toruń 2002, s. 25; K. Malinowska, *Prawo o kontraktach...*, s. 176; S. Reps, J. Reps, *Ubezpieczenia majątkowe przedsiębiorców*, Warszawa 2000, s. 39; M. Olszewik, *Ubezpieczenia grupowe*, [w:] O. Doan, *Ubezpieczenia życiowe*, Warszawa 1995, s. 93; A. Kufel-Siemńska, *Podział ubezpieczeń*, [w:] T. Sangoński, *Ubezpieczenia gospodarcze*, Warszawa 1998, s. 155.

²² Por. M. Krajewski, *Umowa ubezpieczenia...*, s. 73.

²³ I. Kwiecień, [w:] W. Ronka-Chmielowiec, *Ubezpieczenia. Rynek i ryzyko*, Warszawa 2002, s. 47.

mowa w art. 806 § 1 i 2 k.c. Dzieje się tak dopiero wówczas, gdy w treści takiej umowy strony *expressis verbis* postanowiły o odpowiedzialności „zakładu ubezpieczeń za wypadki zaszłe przed zawarciem umowy”. Ustawodawca w tym względzie niezbyt szczęśliwie to redagując, jako dopuszczalną alternatywę dla miejsca wprowadzenia odpowiedniego postanowienia wymienia ogólne warunki ubezpieczeń, tym samym sugeruje, że obowiązującą w polskim prawie jest teoria zewnętrzna dotycząca istoty ogólnych warunków ubezpieczeń, co jest dyskusyjne. Za taką intencją ustawodawcy przemawia dodatkowo użycie w tym zakresie alternatywy: „jeżeli umowa albo ogólne warunki ubezpieczenia”²⁴. Powyższe stwierdzenie jest o tyle istotne, że ustawodawca zakłada bezwzględnie wiążący co do zasady charakter przepisów o umowie ubezpieczenia, z dwoma wyjątkami:

- 1) ubezpieczenie dotyczy obrotu z zagranicą (art. 807 § 2)²⁵ lub
- 2) przepisy regulujące umowę ubezpieczenia przewidują możliwe odstępstwa²⁶.

Tym samym, jeżeli umowa ubezpieczenia zbiorowego nie dotyczy obrotu z zagranicą²⁷, to wobec normy art. 806 § 2 k.c., w sytuacji gdy w umowie ubezpieczenia (niezależnie czy w treści np. polisy, czy też w ogólnych warunkach ubezpieczeń) strony przewidziały udzielenie ochrony ubezpieczeniowej za wypadki sprzed zawarcia umowy, umowa nie może jednocześnie wyłączyć takiej odpowiedzialności, nawet wówczas gdy którakolwiek ze stron o wypadku wiedziała (mogła się o tym, dokładając należytą staranność, dowiedzieć) lub obiektywnie odpadła możliwość wystąpienia wypadku. Wniosek taki, chociaż uzasadniony w świetle treści powyższej normy, może budzić po raz kolejny, w stosunku do art. 806 k.c., uzasadnione obiekcyjne zarówny natury teoretycznej, jak i praktycznej. Najpoważniejszą, bo sięgającą zarówno do uzasadnienia teoretycznego, jak i praktycznego, stanowi wątpliwe ograniczenie zasady swobody

²⁴ Co nie zawsze w rodzimej literaturze jest artykułowane, por. W. U r s z c z a k, *Prawo umów...*, s. 1055.

²⁵ E. K o w a l e w s k i, *Umowa ubezpieczenia w kodeksie cywilnym po nowelizacji*, [w:] *Procesy integracyjne w Europie a ubezpieczenia w Polsce*, red. K. Ortyński, Radom 2003, s. 14.

²⁶ Por. M. K r a j e w s k i, *Umowa ubezpieczenia...*, s. 75-76.

²⁷ Por. D. F u c h s, [w:] Z. B r o d e c k i, *Prawo o kontraktach w ubezpieczeniach*, s. 22-24.

umów. Jeżeli już ustawodawca dopuścił takiego rodzaju wyjątek w rodzimej regulacji ubezpieczenia, to nie powinien uniemożliwiać wyłączenia w ten sam sposób, tzn. poprzez odpowiednie postanowienie umowne, skuteczności ochrony ubezpieczeniowej sprzed daty zawarcia umowy, jeżeli np. którakolwiek ze stron wiedziała o zaistnieniu wypadku.

4. Znaczenie nowelizacji art. 822 k.c. dla interpretacji ubezpieczeń zbiorowych

Jak wyżej zaznaczono, przykładem w pełni akceptowanym ubezpieczenia zbiorowego jest ubezpieczenie na podstawie jednej umowy kilku podmiotów, które odznaczają się jednorodnością ubezpieczonego ryzyka²⁸, co można zilustrować na przykładzie ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej członków władz spółek kapitałowych²⁹. Wówczas z pełną wyrazistością rysuje się problematyka dopuszczalności rozszerzenia okresu ochrony przed datę zawarcia umowy, ze względu na dokonaną przez ustawodawcę nowelizację artykułu 822 k.c. Zgodnie z jego wola, obecna regulacja nie tylko zawiera definicję umowy ubezpieczenia OC (por. 822 § 1 k.c.), ale także wprowadza do naszego prawodawstwa normatywne określenie triggerów³⁰. Dla prowadzonych rozważań istotne stały się szczegółowe odniesienia do dopuszczalności w ubezpieczeniach OC ochrony retrospektywnej. Jako zasadę przyjęto, że ochrony ubezpieczeniowej udziela się w stosunku do następstw wypadków ubezpieczeniowych, które zaistniały w okresie ubezpieczenia (822 § 2 k.c.).

Można w tym miejscu poddać w wątpliwość poprawność redakcji wprowadzonej nowelizacją, gdyż *verba legis* okres ubezpieczenia jest w kodeksie nowym pojęciem, które dodatkowo może sugerować, że

²⁸ Tutaj używam pojęcia ryzyka jako odpowiednika przedmiotu ubezpieczenia, którym posługuje się np. załącznik do ustawy ubezpieczeniowej, por. przyp. 1.

²⁹ Tzw. ubezpieczenia D & O; por. D. J e s s, *The Insurance of Commercial Risks: Law and Practice*, London-Dublin-Edinburgh 1993, s. 128-129; w literaturze polskiej P. S u k i e n n i k, *Ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej członków władz i funkcjonariuszy spółek kapitałowych (D&O) cz. 1*, Prawo Asekuracyjne 1999, nr 2 oraz *cz. 2*, Prawo Asekuracyjne 1999, nr 3.

³⁰ Por. E. K o w a l e w s k i, *Umowa ubezpieczenia w kodeksie cywilnym po nowelizacji*, Prawo Asekuracyjne 2004, nr 1, s. 9-10; M. K r a j e w s k i, *Umowa ubezpieczenia...*, s. 192-193.

stanowi odpowiednik okresu udzielanej ochrony przez zakład ubezpieczeń. Jednakże, jak wynika z kolejnego paragrafu (§ 3): „Jeżeli strony tak postanowiły, umowa może obejmować także szkody powstałe, ujawnione lub zgłoszone w okresie ubezpieczenia, będące następstwem wypadków, które miały miejsce w okresie przed zawarciem umowy ubezpieczenia”, ustawodawca dąży do utożsamienia okresu ubezpieczenia z okresem liczonym od daty zawarcia umowy. Dodatkowo słusznie zwraca się uwagę na uzależnienie takiego rozszerzenia przed datę zawarcia umowy od woli stron, co jednakże musi występować w praktyce jako uzupełnienie zasady z § 2.³¹

W literaturze wygłoszono również pogląd, że ustawodawca, redagując § 3 nawiązał do artykułu 806 k.c., z czym należy się zgodzić, z uzupełnieniem jednakże o kilka uwag dodatkowych³².

Przed wszystkim prawodawca nawiązał jedynie, moim zdaniem, do ogólnej koncepcji ubezpieczeń retrospektywnych i ich dopuszczalności w prawie polskim, wyrażonej w art. 806 k.c. Równie istotne są różnice, które ujawniają się przy bliższej analizie. Na plan pierwszy wysuwa się podniesiona nieścisłość nowelizacji w użyciu pojęcia okresu ubezpieczenia, gdy art. 806 k.c. posługuje się w tym zakresie okresem po dacie zawarcia umowy (por. § 1 oraz szczególnie istotny dla prowadzonych rozważań § 2). Po drugie, dopuszczenie objęcia ochroną ubezpieczeniową okresu sprzed daty zawarcia umowy w przypadku ubezpieczeń OC jest wyłączone, gdy skutki wypadku „nie były znane żadnej ze stron, pomimo zachowania przez strony należytej staranności (art. 822 § 3 k.c. *in fine*)”. Tym samym ustawodawca odróżnia sam wypadek ubezpieczeniowy od jego skutku, który może wywołać szkodę, a to oznacza, że sama wiedza na temat wypadku bez wiedzy na temat skutków nie powoduje bezskuteczności ochrony sprzed daty zawarcia umowy. Taki efekt wywołuje jedynie wiedza o skutkach wypadku, co odpowiednio należy odnieść do kryterium należytej staranności. W artykule 806 k.c. wyłączenie ochrony powoduje już wiedza na temat samego wypadku lub jej brak wywołany niedochowaniem należytej staranności. Bez znaczenia jest wiedza (lub jej brak) w zakresie skutków.

³¹ Por. M. K r a j e w s k i, *Umowa ubezpieczenia...*, s. 194.

³² Por. E. K o w a l e w s k i, *Umowa ubezpieczenia...*, s. 10.

Co najważniejsze, ustawodawca w art. 822 k.c. nie odniósł się do innego, alternatywnego kryterium wyłączającego odpowiedzialność retrospektywną zakładu ubezpieczeń, tj. braku możliwości zajścia wypadku ubezpieczeniowego, co jest jednakże zrozumiałe ze względu na konstrukcję ubezpieczenia OC, ale przede wszystkim rodzi pytanie o relację pomiędzy art. 806 k.c. (szczególnie § 2) a art. 822 § 3 k.c.

Wykładnia systemowa obu przepisów skłania niechybnie do wniosku, że art. 806 k.c. jest zawarty przez ustawodawcę w części poświęconej ogólnie przepisom o umowie ubezpieczenia, czyli – posługując się systematyką kodeksu cywilnego – zachowuje swą aktualność zarówno w odniesieniu do ubezpieczeń majątkowych, do których zaliczył zarazem ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej, jak i ubezpieczeń osobowych. Z powyższego wynika, że w przypadku ubezpieczeń odpowiedzialności cywilnej w sposób szczególny określono możliwość retrospektywnej ochrony ubezpieczeniowej w sposób odbiegający od modelu regulacji kodeksowej, zawartego w art. 806 k.c. Pozostaje dodatkowo do rozwiązania kwestia, czy ograniczenia, o których mowa w art. 822 § 3 k.c., będą miały zastosowanie, gdy zostanie zawarta umowa zbiorowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej, innymi słowy, czy przesłanka negatywna wiedzy na temat skutków wypadku, który miał miejsce przed datą zawarcia umowy, będzie wyłączona, jeżeli w umowie ubezpieczenia zbiorowego strony przewidzą możliwość ubezpieczenia retrospektywnego. Należy opowiedzieć się za poglądem, że nie będzie to powodowało wyłączenia stosowania ewentualnych ograniczeń dopuszczalności ubezpieczeń retrospektywnych OC z dwóch zasadniczych powodów.

Pierwszym jest podniesiony argument wyników wykładni systemowej, za pomocą której można ustalić relację *lex specialis* (art. 822 k.c.) w zakresie ubezpieczeń odpowiedzialności cywilnej do *lex generalis* (art. 806 k.c.). Na marginesie należy zaznaczyć, że takiej szczególnej regulacji w zakresie ubezpieczeń retrospektywnych brakuje w odniesieniu do ubezpieczeń mienia lub następstw nieszczęśliwych wypadków w kodeksie cywilnym, co zarazem oznacza w tych przypadkach wiążący charakter stosowania art. 806 k.c.

Drugim argumentem jest bez wątpienia podniesiony wyżej zasadniczo imperatywny charakter norm kodeksu cywilnego odnoszący się do umowy ubezpieczenia. Jeżeli § 2 art. 822 k.c. jest właśnie przykładem takiej

normy, to § 3 swą dyspozycję zasadniczo uzależnia od woli stron umowy, z uwzględnieniem ograniczenia, które znów ma charakter bezwzględnie wiążący, a dotyczący przesłanki negatywnej wiedzy na temat skutków wypadku ubezpieczeniowego. Tym samym ta przesłanka ma pierwszeństwo przed możliwością uchylecia zastosowania katalogu przesłanek ochrony retrospektywnej, o której mowa w art. 806 § 2 zd. 1 k.c., nawet wówczas gdy mamy do czynienia z ubezpieczeniami zbiorowymi, które *explicite* przewidują możliwość objęcia ochroną wypadków zaszytych przed zawarciem umowy ubezpieczenia.

Reasumując, należy podkreślić konieczność precyzyjnej redefinicji art. 822 k.c., ze względu na rozbieżności, podniesione powyżej, z dotychczas obowiązującą regulacją kodeksu cywilnego, co w szczególności dotyczy art. 806 k.c., którego wzmiankowany powyżej anachronizm redakcji także predestynuje do zmiany treści, szczególnie w odniesieniu do ubezpieczeń zbiorowych. W tym zakresie jako wniosek *de lege ferenda* należy zgłosić postulat ich normatywnej definicji, co, moim zdaniem, warto uwzględnić w toku obecnych prac nad projektem kompleksowej regulacji umowy ubezpieczenia w kodeksie cywilnym.